МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ УКРАЇНИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПАМ'ЯТКООХОРОННИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

04086, м. Київ,
вул. Петропавлівська, 15

тел. (+38044) 468-01-92
факс (+38044) 288-54-43

ОБЛІКОВА КАРТКА

ОБ'ЄКТА КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

"Історичний ландшафт центру Буго - Гардівської паланки Війська Запорозького"

Київ - 2006

ОБЛІКОВА КАРТКА
об'єкта культурної спадщини

"Історичний ландшафт центру Буго - Гардівської паланки Війська Запорозького"

(найменування об'єкта)

вид	тип	категорія пам'ятки
Історичний, ландшафтний, археологічний.	Визначне місце	Місцевого значення, рекомендується – національного значення.

1. Дата утворення об'єкта:

Визначається природно-геологічними утвореннями магматичного та осадового походження різних геологічних періодів. Датується поселеннями енеоліту, доби бронзи, скіфів, ранніх слов'ян, ін. етносів. У XVII – XVIII ст. – центр Буго-Гардівської паланки Війська Запорозького.

2. Місцезнаходження об'єкта:

Миколаївська область. Каньйон річки Південний Буг з геологічними утвореннями обох берегів, островами та порогами в районі смт Костянтинівка Арбузинського району, с. Богданівка Доманівського району та м. Южноукраїнськ: від поромної переправи між смт. Костянтинівка та с. Богданівка до гирла річки Сухий Ташлик.(на деяких картах: Великий Сухий Ташлик, відомий в історичних джерелах ще під назвою Великий Конар) .

3. Охоронний № пам'ятки:

Охоронний № не присвоєно.

4. Дати і № рішень, відповідно до яких об'єкт узято на державний облік та визначено категорію пам'ятки:

Територія об'єкту культурної спадщини входить до регіонального ландшафтного парку „Гранітно-степове Побужжя", створеного рішенням Миколаївської обласної ради від 18.03.1994 р. № 27. Згідно рішення Миколаївської обласної ради від 25. 10. 96 № 7 територія згаданого парку була розширена. Проте згодом територія об'єкту культурної спадщини була вилучена для потреб будівництва Олександрівського водосховища. При реалізації цього проекту територія об'єкту буде затоплена.

5. Функціональне використання:

сучасне використання	первісне призначення	інші (протягом часу існування об'єкта)
Екскурсійно-туристичний об'єкт, зона відпочинку та оздоровлення, місце тренування національних збірних команд України зі скелелазіння та водного слалому.		У XVII – XVIII ст. – центр Буго-Гардівської паланки Війська Запорозького, сторожовий пункт та переправа через річку Бог на кордоні з володіннями Туреччини, риболовецькі гарди та хутори-зимівники Запорозької Січі.

6. Стислий опис об'єкта:

Розташування	Каньйон річки Південний Буг на ділянці від поромної переправи, яка нині існує між смт Костянтинівка Арбузинського р-ну та с. Богданівка Доманівського р-ну Миколаївської обл., до гирла річки Сухий Ташлик (на деяких картах: Великий Сухий Ташлик, відомий в історичних джерелах ще під назвою Великий Конар). Цей цілісний історичний ландшафт включає, скельні геологічні утворення обох берегів та русла річки Південний Буг, в т. ч. – річкові пороги, острови Малий, Великий (Кривий), Клепаний (Гардовий), урочища Гард, Паланка (Паланкова балка), Клепана балка, Осокорова (Сокурова, Гардова) балка, скелі Пугач, Брама, Сова, перевози Гардовий і Піщаний, гирло річки Сухий Ташлик, а також місця, де були розташовані козацький цвинтар, базар, риболовецькі гарди. (Див.: Ситуаційний план). Довжина каньйону заповідної ділянки річки Південний Буг, яка включається до об'єкту культурної спадщини "Історичний ландшафт центру Буго-Гардівської паланки Війська Запорозького", складає, орієнтовно, 5 км, а ширина територій і ландшафтів, що мають охоронятися, – від кількох сотень метрів до одного кілометра. Деталізація об'єктів і топографічних параметрів пам'яток заповідної території буде опрацьована при складанні Паспорта та Генерального плану об'єкта культурної спадщини "Історичний ландшафт центру Буго-Гардівської паланки Війська Запорозького".
Характеристика об'єкта	Русло річки Південний Буг на цій ділянці пролягає в глибокому каньйоні, має звивисту течію зі значними перепадами відміток урізу води, берегів, скель. Русло поділяється скелястими порогами та островами на окремі протоки, рукави. Скелясті береги переходять у прирічкові балки, а на плакорах – у хвилясті степові ландшафти. Місцевість відзначається винятковою мальовничістю, унікальним рослинним і тваринним світом, наявністю численних малодосліджених пам'яток археології різних культур і періодів, зокрема, пов'язаних з історією Запорозької Січі. Ця ділянка каньйону Південного Бугу є останнім із історичних ландшафтів України доби Запорозької Січі, де збереглися козацькі пороги, за якими лежали Вольності Війська Запорозького. На Дніпрі адміністративним центром Війська Запорозького була Січ, яка неодноразово змінювала місце свого розташування. Натомість, на Південному Бузі адміністративний центр Вольностей ніколи не змінював свого розташування і завжди містився у Гарді. Пороги на Дніпрі зникли у XX ст., пороги на Південному Бузі збереглися. Тому краєвиди каньйону Південного Бугу на зазначеній ділянці нині є останнім автентичним краєвидом, характерним для Запорозької Січі. До окремих елементів цього ландшафту, пов'язаних з історією Запорозької Січі, належать малодосліджені археологічні комплекси на острові Клепаний (Гардовий), де розташовувалися паланкова похідна Покровська церква, козацька сторожа, житла, рибні заводи і промисли козаків-рибалок. У балках та їх околицях розташовувалися хутори-зимівники із житловими, господарськими, виробничими та ін. будівлями. В урочищі Базар проходили торги між запорожцями й приїжджими купцями. Об'єкт культурної спадщини "Історичний ландшафт центру Буго-Гардівської паланки Війська Запорозького" доцільно включити до

	Державного реєстру нерухомих пам'яток України та майбутнього національного природного парку "Гранітно-степове Побужжя".
Наявність творів мистецтва	Відсутні.

7. Перелік складових (для комплексу (ансамблю), визначного місця)**:**

Каньйон р. Південний Буг із геологічними утвореннями обох берегів та русла річки: річкові пороги, острови Малий, Великий (Кривий), Клепаний (Гардовий), урочища Гард, Паланка (Паланкова балка), Клепана балка, Осокорова (Сокурова, Гардова) балка, скелі Пугач, Брама, Сова, перевози Гардовий і Піщаний, гирло річки Сухий Ташлик, а також місця, де були розташовані козацький цвинтар, риболовецькі гарди, перевози Гардовий і Піщаний.

8. Ступінь схоронності об'єкта:

Добрий, задовільний, незадовільний, аварійний	Задовільний. Потрібні: рекультивація земель, порушених будівельними роботами; відновлення історичного середовища; створення історичної експозиції у музеї майбутнього національного природного парку "Гранітно-степове Побужжя".

9. Наявність науково-проектної документації на об'єкт:

Науково-проектна документація не розроблялася. Наявні численні наукові розвідки і публікації з історії Буго-Гардівської паланки та археологічних досліджень території, звернення пам'ятко- та природоохоронних громадських організацій, народних депутатів Верховної Ради України, документів НАНУ, міністерств і відомств з питань потреби збереження цього об'єкту культурної спадщини.

10. До облікової картки додаються графічні матеріали та фотофіксація:

Найменування матеріалів*	1. Фрагмент карти України з позначенням Запорозького Гарду, 1730 р. – БРАН, Рук. від., карти і плани, № 3174. 2. План Запорозького Гарду, 1745 р. – БРАН, Рук. від., карти і плани, № 424. 3. Фрагмент карти Миколаївської обл. (М 1:25000), з позначенням території об'єкта культурної спадщини "Історичний ландшафт центру Буго-Гардівської паланки Війська Запорозького". 4–32. Фотографії ділянки каньйону річки Південний Буг, яка входить до об'єкта культурної спадщини "Історичний ландшафт центру Буго-Гардівської паланки Війська Запорозького".

* Повний перелік, графічні та фотоматеріали див.: Додаток 1.

Облікову картку склав:

Посада та назва організації	Спеціальність, кваліфікаційний рівень	Прізвище, ініціали	Підпис	Дата складання
Науковий співробітник Інституту української археографії та джерелознавства ім.М.С.Грушевського НАН України	Архітектор, член Національної спілки архітекторів України, дійсний член ІКОМОС	Ленченко В.О.		березень 2006 року

Директор
НДІ пам'яткоохоронних досліджень
Міністерства культури і мистецтв України **О.М.Сердюк**

Голова
Державної служби
охорони культурної спадщини
Міністерства культури і мистецтв України **М.М.Кучерук**

(ініціали, прізвище, підпис, печатка)

Додаток 1.

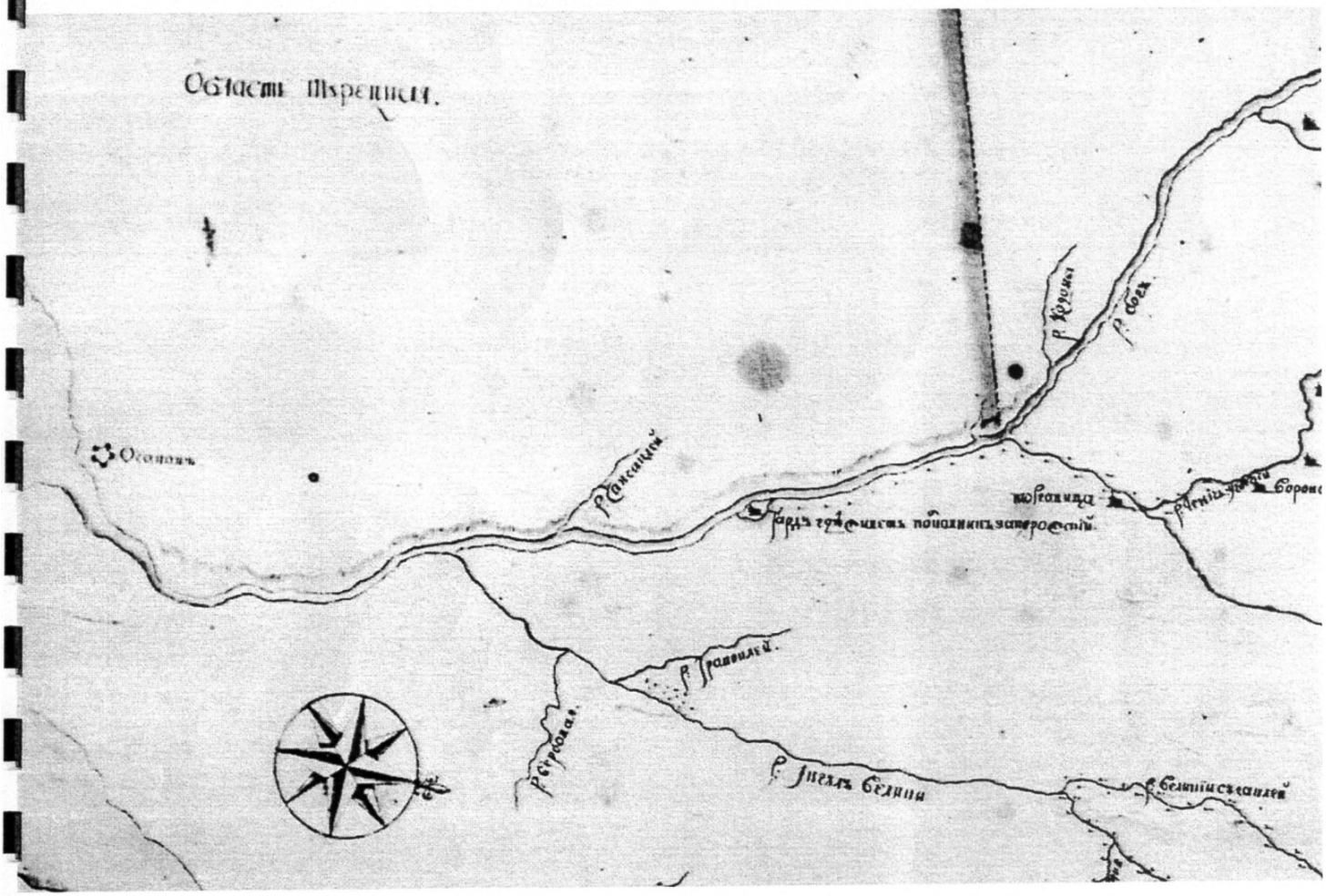
**Перелік графічних та фотоматеріалів,
що додаються до облікової картки об'єкта культурної спадщини
"Історичний ландшафт центру Буго-Гардівської паланки
Війська Запорозького".**

1.Фрагмент карти України з позначенням Запорозького Гарду, 1730 р. – БРАН, Рук. від., карти і плани, № 3174.
2.План Запорозького Гарду, 1745 р. – БРАН, Рук. від., карти і плани, № 424.
3.Фрагменту карти Миколаївської обл. (М 1:25000) з позначенням жовтим кольором території об'єкта культурної спадщини "Історичний центр Буго-Гардівської паланки Війська Запорозького". Фото та позначення території об'єкта культурної спадщини С.В. Таращука.
4.Стела в м. Южноукраїнську, встановлена на честь Буго-Гардівської паланки (лицьовий фасад). Фото В.А. Артамонова.
5.Стела в м. Южноукраїнську, встановлена на честь Буго-Гардівської паланки (тиловий фасад). Фото В.А. Артамонова.
6.Поромна переправа між смт Костянтинівкою Арбузинського та с. Богданівкою Доманівського р-нів Миколаївської обл. на місці Піщаного перевозу — верхня за течією р. Південний Буг точка об'єкта культурної спадщини "Історичний ландшафт центру Буго-Гардівської паланки Війська Запорозького". Фото В.А. Артамонова.
7.Острів Великий (Кривий) — краєвид нижньої та центральної частини з лівого берега р. Південний Буг біля м. Южноукраїнська. Фото В.А. Артамонова.
8.Краєвид плеса р. Південний Буг нижче острова Великий (Кривий) навпроти пляжу м. Южноукраїнськ зі скель лівого берега. Фото В.А. Артамонова.
9.Краєвид долини р. Південний Буг у середній частині "Історичного ландшафту центру Буго-Гардівської паланки Війська Запорозького". Фото В.А. Артамонова.
10.Краєвид каньйону р. Південний Буг від підніжжя скель лівого берега у середній частині "Історичного ландшафту центру Буго-Гардівської паланки Війська Запорозького". Фото В.А. Артамонова.
11.Краєвид правого берега та островів й порогів на р. Південний Буг у середній частині "Історичного ландшафту центру Буго-Гардівської паланки Війська Запорозького" з вершини скель лівого берега. Фото В.А. Артамонова.
12.Краєвид з вершини скелі Сова каньйону р. Південний Буг в середній частині "Історичного ландшафту центру Буго-Гардівської паланки Війська Запорозького" з центральною та верхньою частиною Гардового порогу,

панорамою м. Южноукраїнськ. Фото І.О. Зайця.

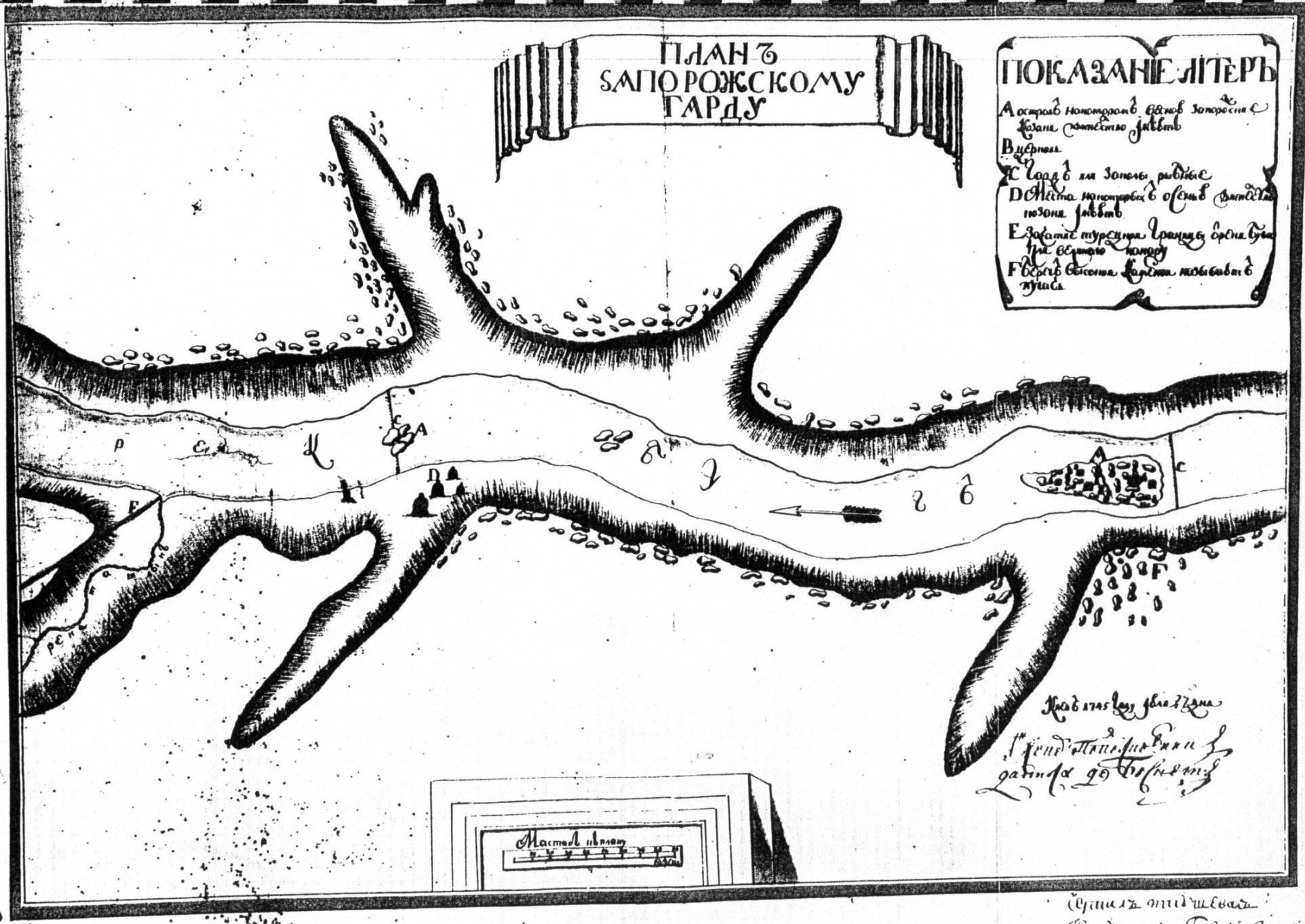
13. Краєвид каньйону р. Південний Буг на ділянці нижньої та середньої частини Гардового порогу та верхньої частини острова Клепаного (Гардового) зі скелі Сова взимку; вдалині — м. Южноукраїнськ, кручі та острови у середній частині "Історичного ландшафту центру Буго-Гардівської паланки Війська Запорозького". Фото А.М. Кравчика.
14. Краєвид урочища Гард зі скелями Сова, Брама, Пугач, островом Клепаним (Гардовим) та нижньою частиною Гардового порогу зі скелі в середній частині "Історичного ландшафту центру Буго-Гардівської паланки Війська Запорозького". Фото В.А. Артамонова.
15. Краєвид скелі Пугач, центральної й нижньої частини острова Клепаного (Гардового) з панорамою правого берега річки Південний Буг нижче балки Сокурової (Гардової). Фото В.А. Артамонова.
16. Краєвид правого берега каньйону р. Південний Буг, верхньої частини острова Клепаного (Гардового) і русла Бугу з головною заборою Гардового порогу. Фото І.П. Сіренка.
17. Краєвид острова Клепаного (Гардового) та панорама правого берега р. Південний Буг навпроти й нижче острова. Фото В.А. Артамонова.
18. Краєвид нижньої частини острова Клепаного (Гардового) з панорамою правого берега р. Південний Буг нижче острова з Сокуровою (Гардовою) балкою та місцем Гардового перевозу. Фото І.П. Сіренка.
19. Краєвид скелі Сова взимку. Фото А.М. Кравчика.
20. Краєвид скелі Брама з острова Клепаного (Гардового) взимку. Фото А.М. Кравчика.
21. Тренування скелелазів на прямовисному схилі скелі лівого берега в урочищі Гард навпроти острова Клепаного (Гардового). Фото І.П. Сіренка.
22. Замерзлі струмки, що витікають зі схилу скелі Брама, яка стоїть на лівому березі р. Південний Буг навпроти острова Клепаного (Гардового). Фото А.М. Кравчика.
23. Правий берег верхньої частини острова Клепаного (Гардового) з краєвидом початку пасма прямовисних скель на лівому березі р. Південний Буг навпроти острова. Фото І.П. Сіренка.
24. Зимовий краєвид нижньої підвищеної частини острова Клепаного (Гардового), де стояла похідна козацька церква, та скелі Пугач на лівому березі р. Південний Буг . Фото А.М. Кравчика.
25. Краєвид берегів правої протоки р. Південний Буг у середній частині острова Клепаного (Гардового). Фото І.П. Сіренка.
26. Краєвид Гардового порогу з правого берега верхньої частини острова Клепаного (Гардового), з панорамою скель лівого берега у середній частині "Історичного ландшафту центру Буго-Гардівської паланки Війська Запорозького". Фото І.П. Сіренка.
27. Краєвид нижньої частини Гардового порогу з лівого берега під скелею Сова взимку. Фото А.М. Кравчика.
28. Краєвид Гардового порогу з правого берега острова Клепаного (Гардового) у верхній його частині. Фото І.П. Сіренка.

29.Вир Гардового порогу біля правого берега острова Клепаного (Гардового). Фото І.П. Сіренка.
30.Верхній уступ головної забори Гардового порогу біля правого берега острова Клепаного (Гардового) взимку. Фото А.М. Кравчика.
31."Стояча" хвиля у вирі Гардового порогу біля правого берега острова Клепаного (Гардового) взимку. Фото А.М. Кравчика.
32.Нижня забора Гардового порогу в лівій протоці р. Південний Буг біля острова Клепаного (Гардового). Фото О.М. Курявченка.

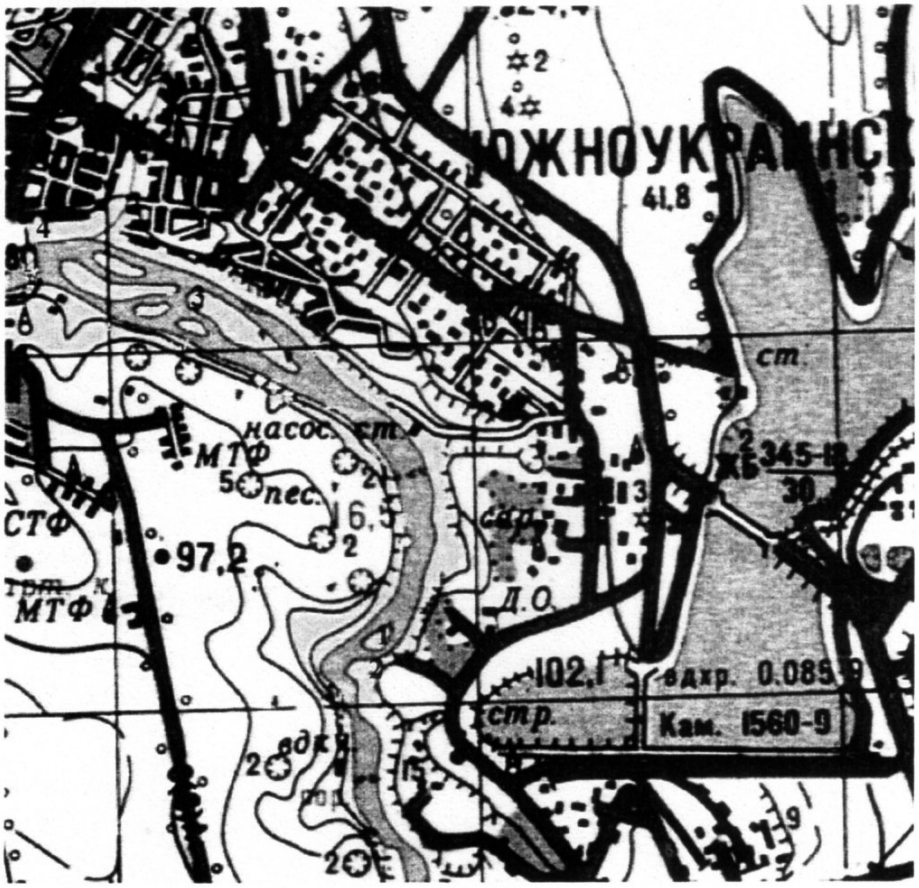

Области Тыреписк.
Р. Хорошка
Р. Сосн.
Р. Тонсаницкой
Р. Трояновой.
Р. Ушехъ Бездны
Р. Бездны Сосницкой

1.

1.

ПЛАН ЗАПОРОЖСКОМУ ГАРДУ
ПОКАЗАНІЕ ЛІТЕРЪ
A
B
C
D
E
F
Р
Д
Г
Б
А
С
Масштабъ плана

**Фрагмент карти Миколаївської обл. (М 1:25000),
з позначенням території об'єкта культурної спадщини
"Історичний ландшафт центру Буго-Гардівської
паланки Війська Запорозького".**

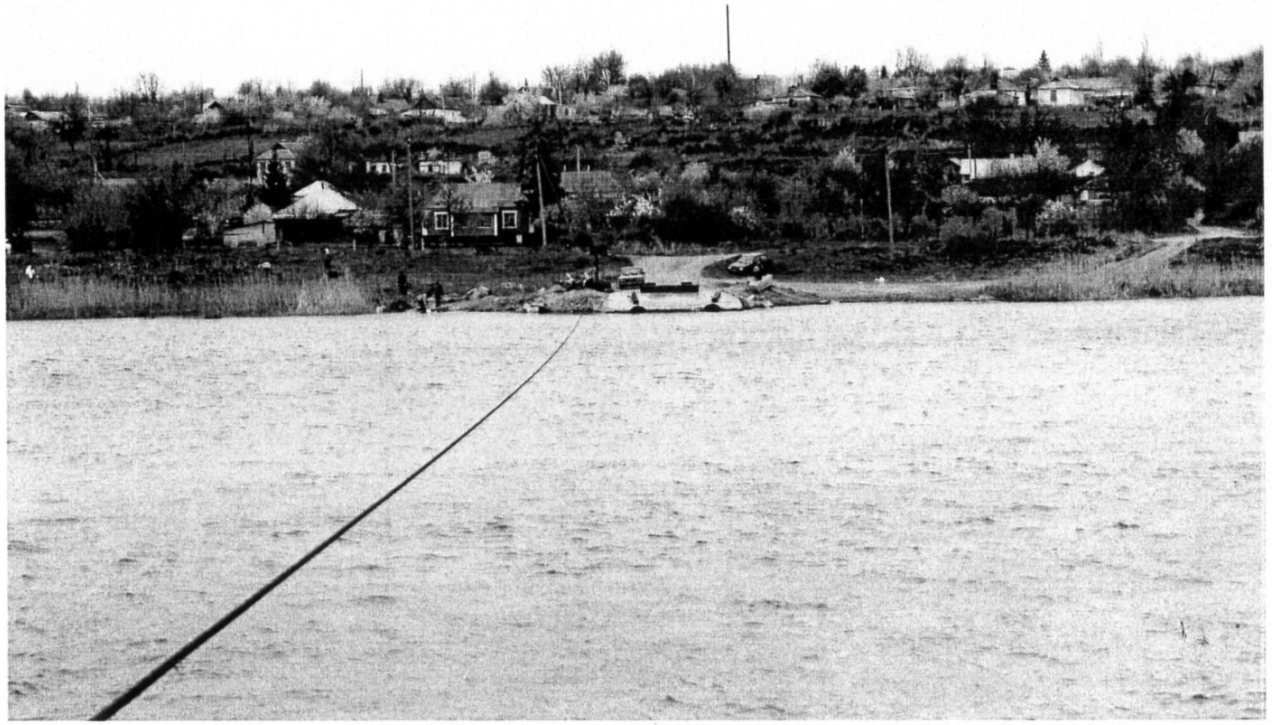

Територія об'єкта культурної спадщини
1 – о. Клепаний (Гардовий)
2 – скеля Пугач
3 – о. Великий
4 - поромна переправа

В часи Нової Січі на цих
землях знаходився
центр Бугогардівської
паланки „Гард"

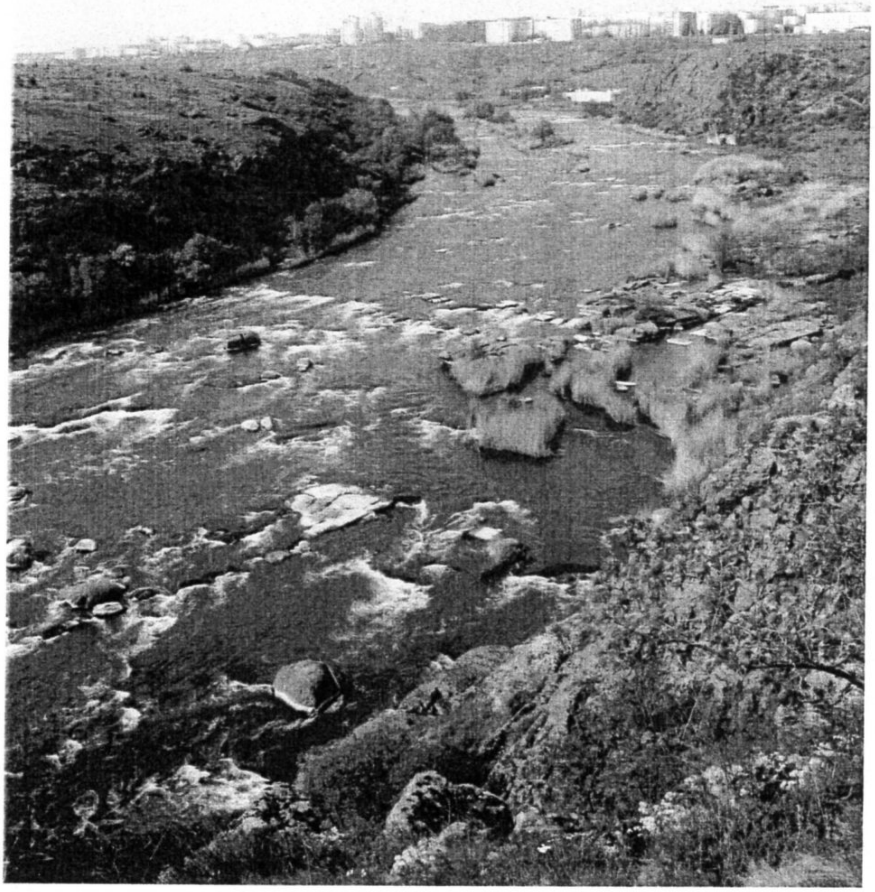

5

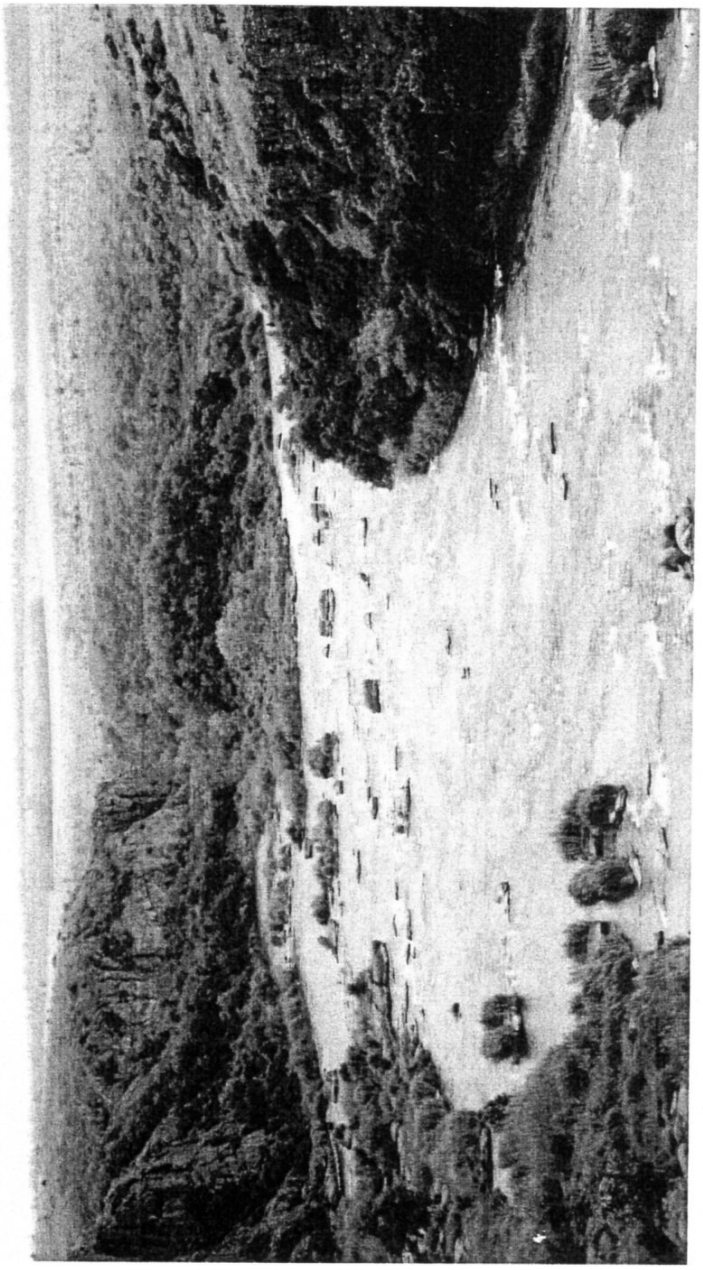

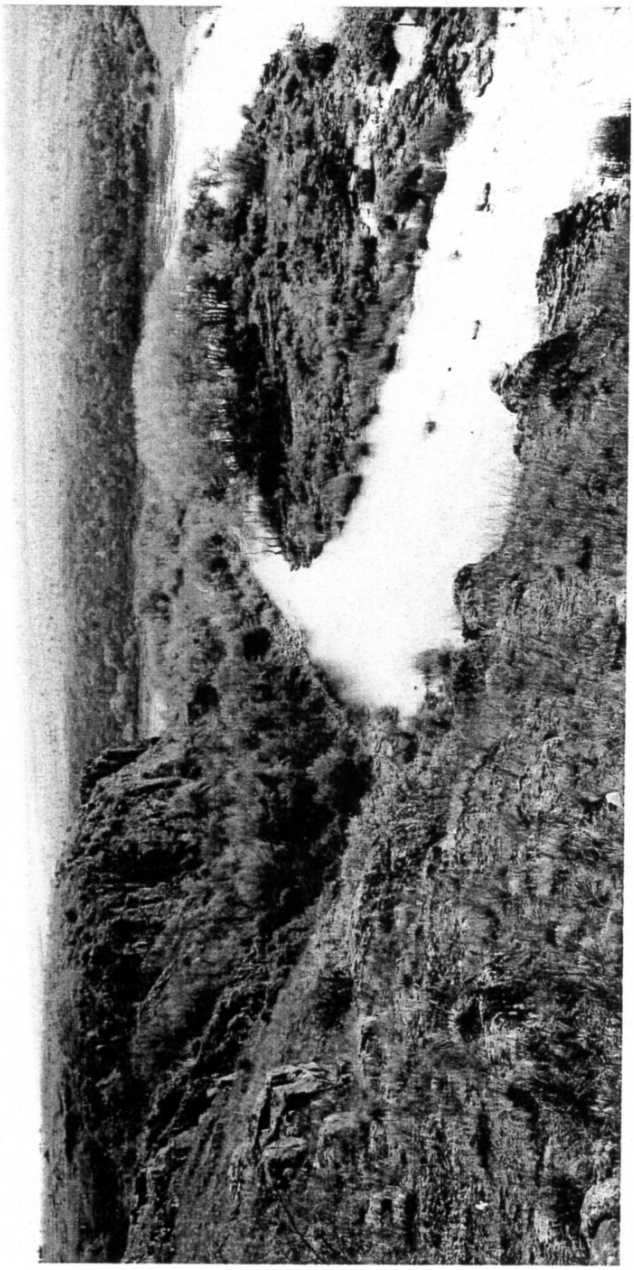
7

17

